INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

MEHNAT BOZORI VA ISHSIZLIK DARAJASINING MAKROIQTISODIY OMILLARI

Xoliqulova Sabrina Jamoliddin qizi

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Bank-Moliya xizmatlari fakulteti

BI-524 guruh talabasi

Iskandarov Bekzod Abdijalilovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasi katta o'qituvchisi

Anotatsiya: Mazkur maqolada mehnat bozori holati va ishsizlik darajasining shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy makroiqtisodiy omillar tizimli yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda iqtisodiy o'sish sur'atlari, inflyatsiya darajasi, investitsion faollik, demografik jarayonlar hamda davlatning bandlik siyosati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ochib beriladi. Shuningdek, ishsizlikning tarkibiy, friksion va siklik turlari makroiqtisodiy muhit bilan uyg'un holda baholanadi. Mehnat bozoridagi nomutanosibliklarning yuzaga kelish sabablari aniqlanib, ularni kamaytirish bo'yicha samarali iqtisodiy mexanizmlar ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot natijalari asosida bandlikni oshirish, mehnat resurslaridan oqilona foydalanish hamda barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: mehnat bozori, ishsizlik darajasi, makroiqtisodiy omillar, iqtisodiy o'sish, inflyatsiya, investitsiya, bandlik siyosati, mehnat resurslari, strukturaviy ishsizlik, siklik ishsizlik, friksion ishsizlik, demografik omillar, iqtisodiy barqarorlik

Kirish. Zamonaviy iqtisodiy tizimda mehnat bozori jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini belgilovchi muhim segmentlardan biri hisoblanadi. Aholining bandlik darajasi, mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi va ishsizlik ko'rsatkichlari mamlakat iqtisodiy rivojlanishining asosiy indikatorlari sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois mehnat bozorida yuzaga kelayotgan jarayonlarni makroiqtisodiy omillar bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilish dolzarb ilmiy masalalardan biri sanaladi.

Ishsizlik darajasi nafaqat iqtisodiy o'sish sur'atlariga, balki inflyatsiya, investitsiya muhiti, davlat byudjeti va ijtimoiy barqarorlikka ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, iqtisodiy sikllarning o'zgarishi, tarkibiy islohotlar hamda global iqtisodiy tendensiyalar mehnat bozorida muayyan nomutanosibliklarni yuzaga keltiradi. Bu esa o'z navbatida, bandlikni ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish va samarali iqtisodiy siyosat yuritishni talab etadi.

Mazkur tadqiqotda mehnat bozori rivojlanishining nazariy asoslari bilan bir qatorda, ishsizlik darajasiga ta'sir etuvchi asosiy makroiqtisodiy omillar chuqur tahlil qilinadi. Xususan, iqtisodiy o'sish dinamikasi, investitsion faollik, demografik jarayonlar hamda davlatning bandlik siyosati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek,

mehnat bozorida yuzaga kelayotgan muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan yondashuvlar ishlab chiqish ushbu maqolaning asosiy maqsadi hisoblanadi. Natijada, olib borilgan tahlillar asosida mehnat bozori samaradorligini oshirish, ishsizlik darajasini kamaytirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi amaliy tavsiyalar ishlab chiqilishi ko'zda tutiladi.

Asosiy qism. Mehnat bozori iqtisodiy tizimning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, u ishchi kuchiga bo'lgan talab va taklifning o'zaro muvozanati orqali shakllanadi. Ushbu muvozanatga ta'sir etuvchi omillar esa asosan makroiqtisodiy xarakterga ega bo'lib, ular iqtisodiy muhitning umumiy holatini belgilaydi. Shu nuqtai nazardan, ishsizlik darajasini tahlil qilishda uni alohida hodisa sifatida emas, balki kengroq iqtisodiy jarayonlarning natijasi sifatida ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Avvalo, iqtisodiy o'sish sur'atlari mehnat bozoriga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Iqtisodiyotda ishlab chiqarish hajmining kengayishi yangi ish o'rinlari yaratilishiga olib keladi va bu ishsizlik darajasining pasayishiga xizmat qiladi. Aksincha, iqtisodiy faollikning susayishi yoki inqiroz holatlari mavjud ish o'rinlarining qisqarishiga sabab bo'ladi. Shu bois, iqtisodiy o'sish va ishsizlik o'rtasida teskari bog'liqlik mavjud bo'lib, bu bog'liqlik amaliyotda ko'plab mamlakatlar tajribasida o'z tasdig'ini topgan.

Keyingi muhim omil – inflyatsiya darajasi hisoblanadi. Inflyatsiya mehnat bozoriga ikki tomonlama ta'sir ko'rsatadi. Bir tomondan, o'rtacha darajadagi inflyatsiya ishlab chiqaruvchilar uchun qo'shimcha rag'bat yaratib, ishlab chiqarish hajmini oshirishi mumkin. Bu esa bandlik darajasining oshishiga olib keladi. Boshqa tomondan esa, yuqori inflyatsiya real daromadlarning pasayishiga, iqtisodiy noaniqlikning ortishiga va investitsion faollikning susayishiga sabab bo'ladi. Natijada, ish o'rinlari yaratish jarayoni sekinlashadi va ishsizlik darajasi ortadi.

Investitsiyalar hajmi va ularning yo'nalishi ham mehnat bozorining holatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Real sektor rivojiga yo'naltirilgan investitsiyalar yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish orqali qo'shimcha ish o'rinlarini shakllantiradi. Ayniqsa, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan investitsiyalar qisqa muddatda bandlik darajasini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, investitsiyalarning samaradorligi past bo'lsa yoki ular noto'g'ri sohalarga yo'naltirilsa, kutilgan natijaga erishilmaydi va mehnat bozorida ijobiy o'zgarishlar kuzatilmaydi.

Demografik omillar ham ishsizlik darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Aholi sonining o'sishi, ayniqsa mehnatga layoqatli yoshdagi aholining ortishi ishchi kuchi taklifini kengaytiradi. Agar iqtisodiyot ushbu o'sishga mos ravishda yangi ish o'rinlarini yaratib bera olmasa, ishsizlik darajasi oshadi. Bundan tashqari, yoshlar o'rtasidagi ishsizlik darajasi odatda yuqori bo'lib, bu ularning malaka va tajriba yetishmasligi bilan izohlanadi. Shu sababli, ta'lim tizimi va mehnat bozori o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Davlatning bandlik siyosati mehnat bozorini tartibga solishda hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Faol bandlik siyosati doirasida kasb-hunar o'qitish, qayta tayyorlash dasturlari, subsidiyalar va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash choralarining amalga oshirilishi ishsizlikni kamaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, passiv bandlik siyosati elementlari, ya'ni ishsizlik

nafaqalari va boshqa ijtimoiy to‘lovlar aholi daromadlarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan bo‘lsa-da, ayrim hollarda mehnatga bo‘lgan rag‘batni susaytirishi mumkin. Shuning uchun bu ikki yo‘nalish o‘rtasida muvozanatni ta’minlash muhimdir.

Mehnat bozoridagi nomutanosibliklar ko‘pincha strukturaviy omillar bilan bog‘liq bo‘ladi. Iqtisodiyotda tarmoqlararo o‘zgarishlar, texnologik yangilanishlar va raqamlashtirish jarayonlari ayrim kasblarga bo‘lgan talabni kamaytirib, boshqalariga bo‘lgan ehtiyojni oshiradi. Bu esa strukturaviy ishsizlikni keltirib chiqaradi. Bunday sharoitda ishchi kuchining moslashuvchanligini oshirish, yangi ko‘nikmalarni egallash va uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, tashqi iqtisodiy omillar, xususan global bozor kon’yunkturasi, xalqaro savdo va migratsiya jarayonlari ham mehnat bozoriga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Eksportga yo‘naltirilgan tarmoqlarda talabning kamayishi ishlab chiqarish qisqarishiga va ish o‘rinlarining yo‘qolishiga olib kelishi mumkin. Aksincha, tashqi talabning ortishi bandlikni kengaytirishga xizmat qiladi. Mehnat migratsiyasi esa ichki mehnat bozoridagi bosimni kamaytirishi yoki aksincha, malakali kadrlar oqimi tufayli muammolarni yuzaga keltirishi mumkin.

Umuman olganda, mehnat bozori va ishsizlik darajasi ko‘plab makroiqtisodiy omillarning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadi. Ularni chuqur tahlil qilish va kompleks yondashuv asosida boshqarish iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash hamda aholi farovonligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, mehnat bozori va ishsizlik darajasi o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lgan, bir nechta makroiqtisodiy omillar ta’sirida shakllanadigan murakkab tizim hisoblanadi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy o‘sish sur’atlarining barqarorligi, investitsion faollikning yuqoriligi va ishlab chiqarish sektorining kengayishi bandlik darajasini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Aksincha, iqtisodiy beqarorlik, inflyatsiyaning yuqori darajasi va tarkibiy nomutanosibliklar ishsizlikning ortishiga olib keladi. Shu bilan birga, demografik bosim va texnologik o‘zgarishlar mehnat bozorida yangi talab va ehtiyojlarni yuzaga keltirib, ishchi kuchining moslashuvchanligini sinovdan o‘tkazadi. Natijada, ishsizlik muammosi faqat bir omil bilan emas, balki iqtisodiyotning barcha tarkibiy qismlari bilan chambarchas bog‘liq kompleks hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Amaliy jihatdan qaraganda, mehnat bozoridagi muammolarni bartaraf etish uchun birinchi navbatda barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, real sektorni qo‘llab-quvvatlash va investitsiyalarni ishlab chiqarishga yo‘naltirish zarur. Bundan tashqari, ta’lim tizimi va mehnat bozori o‘rtasidagi uzviylikni kuchaytirish orqali malaka va ko‘nikmalarni bozor talabiga moslashtirish muhim ahamiyatga ega. Kasb-hunar ta’limi va qayta tayyorlash dasturlarini kengaytirish esa strukturaviy ishsizlikni kamaytirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Davlat tomonidan amalga oshiriladigan bandlik siyosati esa faqat ijtimoiy himoya choralariga emas, balki faol mehnat bozorini rivojlantirishga qaratilishi lozim, ya’ni yangi ish o‘rinlarini yaratish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va hududiy rivojlanish dasturlarini kengaytirish ustuvor yo‘nalish bo‘lishi kerak. Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyot sharoitida yangi kasblarga moslashuvni tezlashtirish, innovatsion tarmoqlarni rivojlantirish va mehnat unumdorligini oshirish ham ishsizlik darajasini pasaytirishga xizmat qiladi. Umuman olganda, mehnat bozorining samarali ishlashi va ishsizlikning qisqarishi uchun kompleks, tizimli va uzoq muddatli iqtisodiy siyosat yuritilishi zarur bo‘lib, bu jarayon mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta’minlashda asosiy omil sifatida namoyon bo‘ladi.

ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov, Q. X. (2020). Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent: Sharq nashriyoti.
2. Qosimov, B. A. (2019). Mehnat iqtisodiyoti va ishsizlik muammolari. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
3. Mambetjanov, Q., & Bahromov, S. (2024). O‘zbekiston mehnat bozorida yoshlarning ish bilan bandlik darajasini oshirish. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 1(4).
4. Jo‘rayeva, L., Amonova, M., Boboqulova, R., & Xazratqulov, B. (2025). O‘zbekistonda ishsizlik va mehnat bozori siyosati. ACUMEN: International Journal of Multidisciplinary Research, 2.
5. Berdimuratova, S. K., & Berdimuratov, K. G. (2025). Ishsizlik va mehnat bozori muammolari. International Journal of Scientific Researchers, 13(2).